International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly

ISSN – 2347-7075
Impact Factor – 7.328
Vol.9 No.2 Nov – Dec 2021

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक दृष्टिकोन

प्रा. आर. पी. व□ते
विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग,
सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा

प्रविण रणब□ले
सहा. प्राध्यापक,
सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा

प्रास्ताविक :

उच्च विद्याविभूषित अनेक भूमिका समर्थपणे पार पडणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक थोर शिक्षणतज्ञ् व महान विचारवंत होते. हजारो वर्षांपासून वंचित राहिलेल्या अस्पृश्याना ब्रिटिश राजवटीत शिक्षणाची संधी उपलब्ध, शिकलेल्या अस्पृश्याना ब्रिटिश प्रशासनात नोकऱ्या मिळाल्या त्यामुळे अस्पृश्याच्या स्थितीत थोडीशी सुधारणा होऊन परिवर्तनास सुरुवात झाली. यातूनच बाबासाहेबांचे वडील रामजी सपकाळ याना शिक्षणाचे महत्व उमगले व त्यांनी त्यांच्या मुलाला म्हणजेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना उच्च शिक्षित बनविण्याचे संस्कार दिले. त्यासाठी त्यांनी सतत प्रोत्सहन देऊन बाबासाहेबांच्या मनात शिक्षणविषयक प्रेम निर्माण केले. घरची प्रतिकूल परिस्थिती असतानाही डॉ. आंबेडकरांनी अमेरिका व इंग्लंडमध्ये जाऊन उच्च शिक्षण घेतले. भारतात अगदी प्राचीन काली जाती व्यवस्था काटेकोरपणे पाळली जात होती. या जातिव्यवस्थेविरुद्ध पहिला हल्ला केला तो महात्मा गौतम बुद्ध चार्वाक यांनी सर्व सामान्य माणूस आणि स्त्रियाच्या स्वातंत्र्य जनसमुदायासाठी प्रतिक्रिया महात्मा मिटवून त्यांचे व चळवळी शिक्षण बाबासाहेब संमतीने सार संघर्ष संबंधी खूपच मूलगामी विचार केला होता. असे आपणास दिसते. तसेच सर्वच महापुरुषाचे विचार हे भारतीय लोकजीवनात परिवर्तनाचे पाझर म्हणून आजपर्यंत झुळझुळत आहेत. "ज्ञान म्हणजे प्रकाश हि ज्ञानाची अतिसुंदर व्याख्या बुद्धांनी जनसमुदायासाठी केली होती. चातुर्वर्ण्याच ग्रहण लागलेल्या भारतीय समाजव्यवस्थेबाबत तिखट प्रतिक्रिया महात्मा जोतीराव फुले

यांच्या एवढी कोणीच दिली नाही. ते स्वतः अतिशूद्र नसूनही त्यांनी शूद्र व अतिशूद्र यांच्यातील भेद मिटवून त्यांच्यात ऐक्य निर्माण केले.

महात्मा जोतीराव फुले हे केवळ पुस्तकी पंडित नव्हते. तर ते कृती करणारे बंडखोर, क्रांतिकारक होते. अस्पृश्यता निर्मूलन, स्त्रीदास्य विमोचन , स्त्री शिक्षण, अस्पृश्यांचे शिक्षण , सांस्कृतिक विषमतेचा अंत, बालविवाहाला विरोध विधवा विवाहाला पाठींबा, दारूबंदी इत्यादी त्यांचे कार्ये म्हणजे ऐतिहासिक क्रांतीचा जाहीरनामाच होय. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी या महापुरुषांच्या स्वप्नांना अधिक क्रियाशील बनवलं. जातीभेद व अस्पृश्यता हे भारतीय समाजाला झालेला कॅन्सर अथवा रोग होता. या रोगावर उपचार म्हणून फुले, शाहू, आंबेडकरी चळवळीया सुधारकांनी अस्पृश्यता संपविण्याचा कृतिशील आंदोलनाचे क्रांतिकारक टप्पे केले. या संदर्भातील सत्य इतिहास अभ्यासाने अतिशय गरजेचे आहे. तळागाळातील माणसापर्यंत शिक्षण पोचविणे अतिशय गरजेचं होत. व ते कार्य या चळवळीने केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी त्यांची संपूर्ण हयात जातीयता आणि अस्पृश्यता संघर्षांसाठी घालविली. वर्ग जात व व्यक्तीत्व यांच्यातील हितसंबंधांना भेदून जे बहुजन वर्गाच्या कल्याणासाठी झिजले शोषित वर्गाच शिक्षण झालं पाहिजे हा त्यांचा आग्रह होता. त्यासाठी शिक्षणाकडे पाहण्याचा त्यांचा दृष्टिकोन विधायक आणि रचनात्मक होता. शिक्षण हा सामाजिक आर्थिक आणि राजकीय क्रांतीचा मूलाधार आहे. असे त्यांचे मत होते. "तुमचा उद्धार करण्याचा आता एकच मार्ग आहे. राजकारण, कायदा करण्याची सत्ती , पोटभर अन्न , राहण्यास जागा व द्रव्यार्जनाचे साधन मिळत नाही याचे कारण देव किंवा दैव हे दोन्ही नाही . तुम्हाला अन्न ,वस्त्र आणि निवारा व शिक्षण देणं हे या देशातील कायदे करणाऱ्या सत्तेचे कार्य आहे. व त्या सत्तेचा कारभार तुमच्या संमतीने चालणार आहे.

डॉ. आंबेडकरांनी सांगितलेला शोषण मुक्तीचा मार्ग :

१. शिक्षण हीच शोषणमुक्तीची पायवाट आहे.

शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा ". या तीन तत्वामध्ये डॉ. आंबेडकरांच्या सर्व शैक्षणिक विचारांचे सार आहे. क्रियाशीलता अन्याय व अत्याचार या विरोधात संघर्ष करणे आणि ध्येयासाठी संघटन बांधणे म्हणजे क्रांतीचा मार्ग सुलभ करणे होय. डॉ. आंबेडकरांच्या दृष्टीने शिक्षण हीच शोषण मुक्तीची पायवाट होती. भारतीय पददलित स्त्रिया यांच्या दैन्यावरचा रामबाण उपाय म्हणजे शिक्षण होय. बाबासाहेब मागासवर्गीयांच्या शैक्षणिक हक्काचा आग्रह धरताना म्हणतात कि, विद्यापीठाच्या प्रतिनिधींसमवेत मागासवर्गीय सदस्यांना स्थान मिळाले पाहिजे. प्रतिनिधी सभा हि कायदे बनविणारी संस्था आहे. व सर्व वर्गाच्या प्रतिनिधींना त्यामध्ये स्थान मिळाले पाहिजे. व प्रत्येक वर्गाच्या समस्येवर तोडगा काढला पाहिजे. शैक्षणिक विषयातील तज्ञ मंडळी जो मोठ्या प्रमाणात उच्च वर्णीय आहेत. ती मागासवर्गीयांच्या समस्या सोडवतील यावर माझा विश्वास नाही. म्हणूनच मागास वर्गीयांना प्रतिनिधी सभेत स्थान मिळाले पाहिजे. बाबासाहेबानी १९ जून १९५० साली औरंगाबाद मध्ये मिलिंद महाविद्यालयाच्या रूपाने मराठवाड्यात उच्च शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली हे त्यांचे उच्च कोटीचे कार्य आहे. कारण हैद्राबाद संस्थानात निजामाच्या काळात शिक्षणाची प्रचंड अबाळ होत होती. उदा: १९३१ मध्ये हैद्राबाद संस्थानात साक्षरतेचे प्रमाण फक्त ५ टक्के तर १९४१ मध्ये ९.३ टक्के होते. १९५० च्या दरम्यान हैद्राबाद संस्थानात १७ महाविद्यालये व ७६१५ विध्यार्थी होते. तर याच काळात मुंबई राज्यात ५० महाविद्यालये व ५०३५९ विध्यार्थी शिक्षण घेत होते. प्रतिकूल परिस्थितीत औरंगाबादमध्ये मिलिंद महाविद्यालयाची उभारणी करून शैक्षणिक, सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनात परिवर्तन घडविणारा एक इतिहास निर्माण झाला.

बाबासाहेब हे विद्ववत्तेचे व ज्ञानाचे भोक्ते होते म्हणूनच त्यांनी असं म्हटले आहे कि "शिक्षक हा शालेय असो, महाविद्यालयीन असो किंवा विद्यापीठीय असो त्याचे कर्तृत्व उत्तुंग आणि विध्यार्थ्यांना अनुकरणीय वाटले पाहिजे.

बाबासाहेब असेही म्हणतात कि प्राध्यापकांनी अध्यापन व अध्ययनात स्वतःला इतके झोकून दिले पाहिजे त्यांना आपल्या घराकडेही बघण्याची सवड मिळू नये ते काम त्यांनी त्यांच्या पत्नीकडे सोपवावे व स्वतः संशोधनाकडे वळावे तसेच प्राध्यापक हा नुसता विद्वान असून चालत नाही तर तो बहुश्रुत असला पाहिजे म्हणजे उत्साही , विषयज्ञानी व मनोरंजक वातावरण निर्माण करणारा असावा.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना मानवतावादी, समाजहितकरी जीवनवादी, शास्त्रीय प्रज्ञा, शील यांचा सुवर्ण संगम साधणारे शिक्षण अभिप्रेत होते.

संदर्भ :

1. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ
2. महाराष्ट्र टाइम्स १३ एप्रिल २०१४
3. प्रहार ६ डिसेम्बर २०१३
4. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विचार आणि चळवळ